

УДК 597.2/5(477.43)+(477.44)

ЗНАХІДКИ НОВИХ ВИДІВ РИБ У СЕРЕДНІЙ ТА ВЕРХНІЙ ТЕЧІЇ ПІВДЕННОГО БУГУ

Ю. В. Мовчан, А. В. Паньков, Ю. Є. Рабцевич

*Національний науково-природничий музей НАН України,
вул. Б. Хмельницького, 15, Київ-30, ГСП, 01601 Україна*

Одержано 21 березня 2002

Находки новых видов рыб в среднем и верхнем течении Южного Буга. Мовчан Ю. В., Паньков А. В., Рабцевич Ю. Е. — Сообщено о находках новых, ранее неизвестных для отдельных участков Южного Буга и в целом для его бассейна, видов рыб. Приведены краткие диагнозы этих рыб. Материал, собранный в коренном русле Южного Буга в пределах Хмельницкой и Винницкой областей, хранится в ихтиологических фондах зоомузея ННПМ НАНУ.

Ключевые слова: иктиофауна, находки, вид, подвид, Южный Буг.

Finds of New Species of Fishes for the Middle and Upper Stream of the Southern Bug. Movchan Y. V., Pan'kov A. V., Rabtsevich Y. E. — Several species of fishes are recorded for the first time from certain locations in the Southern Bug and from its basin as a whole. Diagnoses are provided for all the species. The material was collected directly in the Southern Bug itself in Khmelnytsky and Vinnytsya districts. The Material is deposited in the collection of the Natural History Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: ichthyofauna, finds, species, subspecies, Souterh Bug.

Вступ

Південний Буг — єдина велика ріка, басейн якої повністю розташований в межах України. У залежності від характеру рельєфу річища Південний Буг звичайно поділяють на три ділянки: верхню течію — від витоків до м. Вінниця, середню — від м. Вінниця до с. Олександрівка, на якій іноді ще виділяють порожисту частину від м. Первомайськ до с. Олександрівка, і нижню течію — від с. Олександрівка до гирла (м. Миколаїв).

Рибам середньої і верхньої течії Південного Буга присвячено відносно невелика кількість публікацій, причому фауністичний склад риб цих ділянок розглядався переважно ще у 30-ті роки ХХ ст. (Белінг, 1927, 1928; Е. С., 1929; Смерчинський, 1929; Сластененко, 1931; Юревич, 1933; Білий, 1933; Залевський, 1962, 1970 та ін.). Зокрема, Ю. П. Сластененко (1931) нараховує для верхньої і середньої течії 28 видів риб, Н. Юревич (1933) у ставках Вінницької округи і Південному Бузі біля м. Вінниця та с. Губник виявив також 28 видів, але ці списки дещо відрізняються якісно і сумарно складають 31 таксон. С. В. Залевський (1962, 1970) повідомляє лише про склад промислових риб водосховищ Південного Бугу і деяких з них у Кіровоградській обл. нараховано 21 вид визначених риб та ще й бичків невизначених видів. Деякі відомості є у роботі М. О. Полтавчука (1965), який вивчав якісний склад живлення судака у ставках (21 таксон), а А. І. Смірнов (1999) на підставі перегляду фондів риб ННПМ НАНУ, описує бичка-рижика з середньої течії. Таким чином, для верхньої течії Південного Бугу загалом вказувалося 28 видів риб, для середньої — 39. Відомості про сучасний склад іктиофауни на цих ділянках та про ті зміни, які відбулися в ньому за останні 30–50 років, в літературі відсутні.

Матеріал і методи

Повідомлення базується на матеріалах опрацювання фондових колекцій риб зоомузею ННПМ НАНУ, зібраних під час експедиційних досліджень усього корінного русла Південного Бугу (1971–1991 рр.) та спеціального вивчення іктиофауни верхньої течії на ділянці від смт Ладизин до м. Вінниця і середньої течії на ділянці від смт Тиврів до с. Воробіївка у 2001 р. (пункти збору див. рис. 1). Для стислої характеристики популяцій риб з нових місцезнаходжень, наводиться характеристика основних меристичних ознак, для чого з кожної проби було взято до 5 екз. кожного з наведених нижче видів, а одержані результати підсумовувалися для кожної ділянки ріки окремо з урахуванням загальноприйнятих методик (Правдин, 1966).

Результати та обговорення

Відповідно до наших даних, з урахуванням літературних джерел, на верхній течії Південного Бугу загалом відзначено 34 видів і підвидів риб, причому два з них, на нашу думку, потребують підтвердження фактичним матеріалом, оскільки гольян озерний (*Phoxinus phoxinus*) згадувався лише як компонент живлення судака у ставках (Полтавчук, 1965), а бичок-цуцик (*Proterorhinus marmoratus*), за усним повідомленням М. Кирпиченко, знайдений лише у 1934 р. вище м. Вінниця (Белінг, 1937), але обидва вони поки що нікому більше не траплялися в умовах ріки. Вперше для верхньої течії, зокрема на дільниці м. Вінниця—сmt Летичів, нами виявлено 4 види риб.

Колючка триголкова — *Gasterosteus aculeatus* Linnaeus, 1758. Відловлена на станціях 1 (інв. № 6401, n = 6, SL 29–30 мм), 2 (інв. № 6406, n = 10, SL 19–33 мм), 3 (інв. № 36418, n = 13, SL 25–36 мм), 4 (інв. № 6428, n = 39, SL 23–31 мм) і 5 (інв. № 6436, n = 1, SL 24 мм), зустрічалась на ділянках з кам'янисто-піщаним, дещо замуленим ґрунтом у заростях водної рослинності в місцях з уповільненою течією та глибинами до 1 м.

Діагноз (n = 21): D III 10–12 (10,95 ± 0,14), A I 7–9 (7,95 ± 0,16), P (7) 10 (11) (9,90 ± 0,15), V I 1, C (11) 12 (11,95 ± 0,05), sd (5) 6 (5,81 ± 0,09), l. l. 21–24 (M = 22,14 ± 0,22), SL 24–37 (30,33 ± 0,80) мм.

Бичок-пісочник — *Neogobius fluviatilis* (Pallas, 1814). Траплявся на станціях 3 (інв. № 6417, n = 9, SL 31–86 мм), 4 (інв. № 6426, n = 4, SL 63–89 мм), 5 (інв. № 6435, n = 1, SL 109 мм), як на досить швидкій течії, так і у затоках, в місцях з піщаним або піщано-кам'янистим ґрунтом поблизу заростей вищої водної рослинності на глибинах 0,7–1,5 м.

Діагноз (n = 10): D₁ VI; D₂ I (15) 16–17 (16,3 ± 0,20), A I 14–15 (16) (14,70 ± 0,20), P (16) 17–18 (17,30 ± 0,20), V I 10 I, Squ (60) 62–70 (64,90 ± 1,05), SL 63–107 (78,30 ± 3,93) мм.

Бичок-кругляк — *Neogobius melanostomus* (Pallas, 1814) відловлений на станціях 2 (інв. № 6407, n = 3, SL 28–32 мм), 4 (інв. № 6408, n = 2, SL 32–42 мм) на ділянках з повільною течією, замуленим піщаним ґрунтом і щільними заростями водної рослинності на глибині до 1,5 м.

Діагноз (n = 5): D₁ VI (VII), D₂ I 16–18 (17,00 ± 0,28), A I 12–15 (13,20 ± 0,52), P 17 (18) (17,20 ± 0,18), V I 10 I, Squ. 65–71 (67,40 ± 0,92), SL 29–42 (33,00 ± 2,08) мм.

Бичок-гоніць — *Neogobius gymnotrachelus* (Kessler, 1857) відловлений на станціях 1 (інв. № 6400, n = 1, SL 44 мм), 2 (інв. № 6409, n = 4, SL 27–79 мм), 4 (інв. № 6427 n = 3, SL 27–38 мм), в місцях з повільною течією (водосховища, заплави), замуленим піщаним ґрунтом і щільними заростями водної рослинності на глибині 1,0–1,5 м.

Діагноз (n = 8): D₁ VI, D₂ I 16–17 (16,75 ± 0,15), A I (13) 14 (15) (14,00 ± 0,18), P 16–18 (17,25 ± 0,29), V I 10 I, Squ. (57) 62–68 (73) (64,75 ± 1,54), SL 27–80 (41,25 ± 5,50) мм.

Наші матеріали і дані літератури дозволяють констатувати на середній течії Південного Бугу загалом 44 види і підвиди риб, до числа яких увійшли й нові знахідки, зроблені на ділянці ріки від сmt Тиврів до с. Воробіївка.

Чебачок амурський — *Pseudorasbora parva* (Temminck, Schlegel, 1846). Цей вид вперше вказується не тільки для середньої течії, але й для всього басейну Південного Бугу. Зібраний на станціях 6 (інв. № 6470, n = 5, SL 23–59 мм), 7 (інв. № 6460, n = 21, SL 24–45 мм), 8 (інв. № 6448, n = 14, SL 27–49 мм) у затоках з розвинутою водною рослинністю, кам'янистим або піщано-кам'янистим ґрунтом. Тримається на глибинах до 1,5 м.

Діагноз (n = 15): D III 7, A III 6, P 11–12 (11,73 ± 0,11), V I 7, l. l. 34–37 (36,07 ± 0,22), SL 23–59 (38,67 ± 2,58) мм.

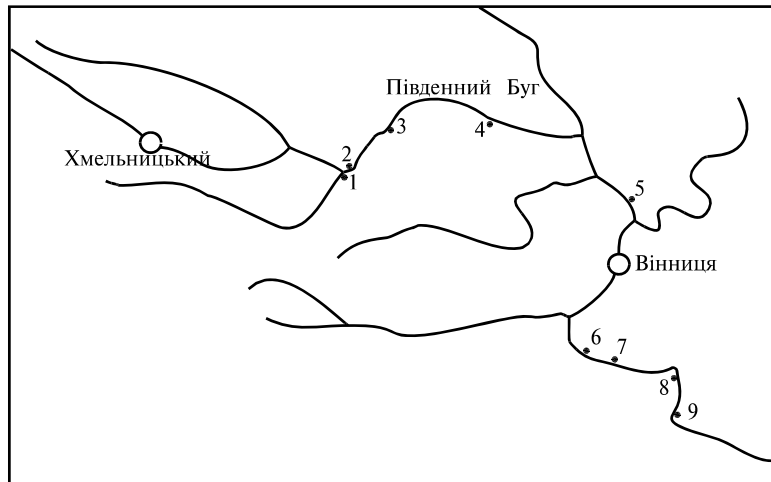

Рис. 1. Карта-схема станцій збирання риб на р. Південний Буг: 1 — Хмельницька обл., окол. смт Летичів, Летичівське водосховище; 2 — Хмельницька обл., окол. смт Летичів, верхня частина Новокостянтинівського водосховища; 3 — Хмельницька обл., 2 км нижче с. Новокостянтинівка; 4 — Вінницька обл., окол. с. Кирилівка; 5 — Вінницька обл., окол. с. Лаврівка; 6 — Вінницька обл., окол. смт Тиврів; 7 — Вінницька обл., окол. с. Клішів; 8 — Вінницька обл., окол. с. Стрільчинці; 9 — Вінницька обл., окол. с. Воробіївка.

Fig. 1. Map showing fish sampling sites in the Southern Bug River: 1 — near Letichev town, Khmelnytskyi region; 2 — upper reaches of the Novokonstantinivka Reservoir, Khmelnytskyi region; 3 — downstream Novokonstantinivka village, Khmelnytskyi region; 4 — near Kirilovka village, Vinnitsa region; 5 — near Lavrovka village, Vinnitsa region; 6 — near Tyvrov town, Vinnitsa region; 7 — near Kleshchev village, Vinnitsa region; 8 — near Strel'chintsy village, Vinnitsa region; 9 — near Vorobievka village, Vinnitsa region.

Багатоголовка колючка південна — *Pungitius platygaster* (Kessler, 1859) зібрана на станціях 6 (інв. № 6466, $n = 2$, SL 27–28 мм) і 7 (інв. № 6450, $n = 4$, SL 26–29 мм). Зустрічалася у затоках, які утворюються перед або за перекатами. Тримається в заростях водної рослинності, де ховається під час небезпеки, звичайно майже біля самої поверхні до глибини 0,5–0,7 м.

Діагноз ($n = 6$): D (VIII) IX 8–9 ($8,5 \pm 0,20$), A I 7, P (9) 10 ($9,83 \pm 0,15$), V I 0 (1) ($0,16 \pm 0,15$), SL 26–30 ($28,67 \pm 0,56$) мм.

Бичок-рижик — *Neogobius platyrostris* (Pallas, 1811) знайдений на станції 9 (інв. № 5295, $n = 18$, SL 61–118 мм). Зустрічався нижче перекатів на тихій воді серед або поблизу заростів водної рослинності на глибинах до 1,2 м.

Діагноз ($n = 5$): D₁ VI, D₂ I (15) 17–19 ($17,40 \pm 0,61$), A I 13–14 ($13,60 \pm 0,22$), P 16–18 ($17,00 \pm 0,28$), V I 10 I ($10,00 \pm 0,00$), Squ. 67–75 ($71,6 \pm 1,37$), SL 75–118 ($90,40 \pm 6,70$).

Зазначимо, що порівняння меристичних ознак вказаних вище риб із середньої і верхньої течій Південного Бугу з відповідними даними, які характеризують ці види в межах водойм України (Мовчан, Смірнов, 1981, Смірнов, 1986, Мовчан, 1988), не виявило істотних відмінностей між ними.

Заключення

Безумовно, вказані вище бички, а також багатоголовка колючка південна мігрували з нижчих ділянок річки вгору проти течії, що в умовах ріки з дуже швидкою течією зробити не так просто. На нових для себе ділянках ці риби знайшли сприятливі умови для життя, натуралізувалися і зайняли вільні екологічні ніші в загальному гідротеносі. Разом з іншими амурськими рибами в Південний Буг за допомогою людини попав й чебачок амурський, невабигливість до умов існування якого дозволила йому тут прижитися. Поява колючки триголовкої на верхній ділянці ще не досить зрозуміла, оскільки вона ніколи не відзначалася на середній

течії, хоча відома у пониззі ріки. Мабуть, вона також була завезена людиною із ставковими рибами, а потім вже вийшла із ставків в ріку.

Підсумовуючи викладене вище, наголосимо на тому, що іхтіофауністичні дослідження і у наш час далеко себе не вичерпали, про що свідчать нові знахідки раніше невідомих видів на окремих ділянках або у всьому басейні Південного Бугу. Постійний фауністичний моніторинг має велике значення, оскільки дає змогу отримувати цікаві відомості не тільки про видовий склад, але й про можливості окремих риб розширювати свій ареал та пристосовуватися до нових умов існування.

- Белінг Д. О.* Матеріали до іхтіофауни р. Півд. Буг // Зб. праць Дніпр. біол. ст. — К., 1927. — № 2. — С. 333–357.
- Белінг Д. О.* До поширення *Alburnoides bipunctatus rossicus* Berg по річках України // Зб. праць Дніпр. біол. ст. — К., 1928. — № 4. — С. 271–277.
- Белінг Д. О.* Нотатки про іхтіофауну УРСР. 3. Деякі дані про іхтіофауну р. р. Тетерів і Рось // Тр. гідробіол. ст. (АН УРСР). — 1937. — № 15. — С. 175–183.
- Білий М. Д.* Ріст деяких видів риб з ставків колишньої Вінницької округи // Журн. біо-зоол. циклу ВУАН. — К., 1933. — № 4. — С. 133–151.
- Е. С.* Хід риби на річці Південний Буг // Рад. мисл. та рибалка. — Харків, 1929. — № 4. — С. 3.
- Залевський С. В.* Рибогосподарське освоєння водоймищ на річці Південний Буг // Наук. праці Укр. НДІ рибн. госп-ва — 1962. — 14. — С. 38–47.
- Залевський С. В.* Рыбохозяйственное использование водохранилищ Кировоградской области // Гидробиол. журн. — 1970. — 6, № 4. — С. 71–76.
- Мовчан Ю. В.* Рыбы. — Киев : Наук. думка, 1988. — 368 с. — (Фауна Украины. Т. 8, вып. 3).
- Мовчан Ю. В., Смірнов А. І.* Рыбы. — Киев: Наук. думка, 1981. — 360 с. — (Фауна України. Т. 8, вып. 2. Коропові, ч. 2.).
- Полтавчук М. А.* Биология и разведение днепровского судака в замкнутых водоемах. — К. : Наук. думка, 1965. — 262 с.
- Правдин И. Ф.* Руководство по изучению рыб. — М. : Пищевая пром-сть, 1966. — 376 с.
- Сластененко Ю. П.* Матеріали до вивчення іхтіофауни горішньої та середньої течії р. Південний Буг // Зб. праць Дніпр. біол. ст. — 1931. — № 6. — С. 75–94.
- Смерчинський Е. О.* Рыбы Південного Бугу // Укр. мисл. та рибалка. — 1929. — № 1. — С. 72–75.
- Смирнов А. И.* Рыбы. — Киев : Наук. думка, 1986. — 320 с. — (Фауна Украины. Т. 8, вып. 5).
- Смирнов А. И.* Дополнительные сведения об ареале бычка рыжика-конструктора *Neogobius platyrostris constructor* (Osteichthyes, Gobiidae) // Вестн. зоологи. — 1999. — 33, № 4–5. — С. 72.
- Юревич Н. П.* До характеристики рибного населення водойм Вінницької округи // Журн. біо-зоол. циклу ВУАН. — К., 1933. — № 2(6). — С. 3–25.